

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved *W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson*

INDHOLD:

Jens Holdt:

Møller Wielandt i Gram

H. V. Gregersen:

Nogle håndskrevne tilføjelser til Niels Heldvad:
Sylva Chronologica

R. P. Sørensen:

Vildtbanepælen på museum

Chr. Stenz:

Det har hast med restaureringen af Sønderborg Slot

J. Holdt:

Et bryllupsdigt fra 1781

C. Hvidt:

Anmærkninger til »10 år i Vestslesvig«

Fortegnelse over Avisartikler 1962

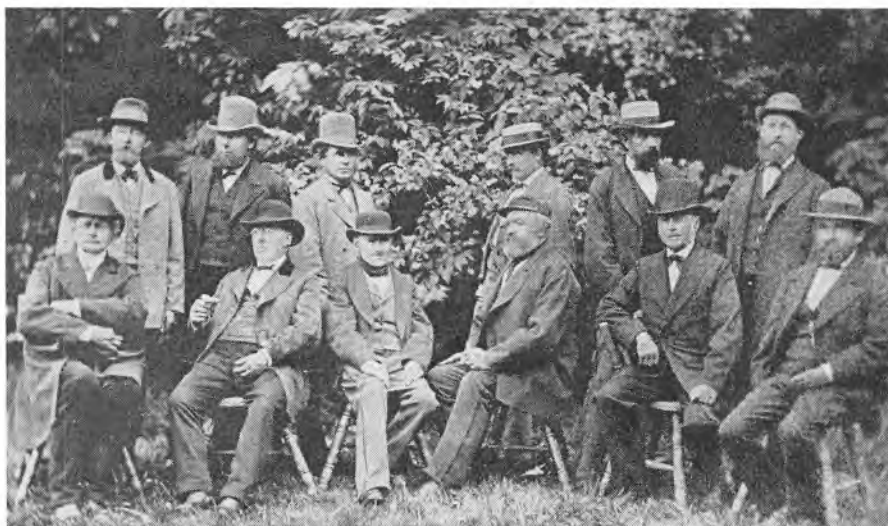

Historisk Samfund for Sønderjylland

Åbenrå Amtskreds

afholder generalforsamling på Ungdomshjemmet, Ramshered 49, Åbenrå, torsdag den 25. april 1963 klokken 20 med dagsorden efter vedtægten.

Efter generalforsamlingen taler museumsinspektør Hans Neumann om »Vor Oldtid« og viser farvelysbilleder.

»LØVERNE på GRAM« kaldte tolv danske venner sig. De ville fotograferes, men ikke hos en tysk fotograf, hvorfor de drog til Ribe i en charabanc for at blive foreviget.

De tolv var, i forreste række fra venstre: fysikus Martin Reimers, sognepræst Rafn, dr. Dircks, apoteker Levinsen, møller Wielandt og godsinspektør Raunsøe. Og bagved står, også fra venstre: skovrider Petersen, forpagter Jacob Jensen (der var gift med møller Wielandts datter, Marie Frederikke Ernestine), forpagter Lautrup, Billeslund, forpagter Sehested, Gramgaard, slotsgartner Behrens og endelig skovfoged Ferdinandsen, Krogslund ved Gram.

Møller Wielandt i Gram

Ved Jens Holdt.

En tilfældig annonce førte i 1834 den unge, nørrejske typograf Jens F. R. Wielandt til Sønderjylland, hvor han blev landmand og møller. Han kom til at spille en ikke ubetydelig rolle i det folkelige og nationalpolitiske arbejde i mere end et halvt århundrede.

Mølleforpagter Jens Frederik Riddermann Wielandt på Gram slotsmølle, min oldefar på mødrene side, efterlod nogle spredte optegnelser om sit liv, efter opfordring nedskrevne i en kladde i 1887 og senere kort før hans død suppleret ved diktat. I festskriftet »Den nordslesvigske Landboforening 1846–1946« har statskonsulent Hans Hansen benyttet disse notater samt et eftermæle i »Sprogforeningens Almanak« 1899 til en kortere levnedstegning af Wielandt. Han var med ved foreningens stiftelse, blev dens næstformand 1859 og formand 1865–85. Denne skildring aftrykkes nu her, dog med udeladelse af en lille historie om en hestehandel, der fejlagtigt tilskrives Wielandt, men gælder Gram Gods' administrator, amtmand over

*Jens Frederik Riddermann Wielandt.
1809–1898.*

Husum amt, kammerherre Godske Hans Ernst Krogh, som var Wielandts store velynder. En af hans sønner kom til at bære kammerherrens navn. Han blev siden fyrmester på Skagen og sluttede som forstander på Blå Kors-hjemmet »Enkratea« i København. Den ældste søn var den kendte øjenlæge Hans Nissen Wielandt i Ribe og den yngste ingeniør Martin Møller Wielandt, som ejede en fabrik for brandslukningsmaterialer i Berlin og organiserede storbyens dengang forbilledlige brandvæsen. Datteren Marie Frederikke Ernestine blev gift med forpagter Jacob Jensen på »Nygård« under Gram gods.

Fra optegnelserne tilføjes endvidere en del ubenyttet stof, som vedrører nationalpolitiske forhold og stemninger fra dengang (sprogligt tillempet), og endelig et lille stykke fra »Sprogforeningens Almanak«.

J. F. R. Wielandt blev født den 27. september 1809 på »Vellinggård« mellem Fredericia og Vejle. Faderen, Morten Møller Wielandt, cand. theol., kystbefalingsmand og storbonde, døde tidligt (1816). Dette, og at statsbankerotten berøvede ham hans fædrearv, førte til, at Wielandt af slægtninge blev sat i lære hos en kolonialkøbmand i Århus. Indehaveren var en gammel ungarl, jøde. Og forretningen har Wielandt betegnet som »en lille fedtebutik«. ..... Ret længe varede det åbenbart heller ikke, for i foråret 1825 kom han i typograflære i »Aarhus Stiftstidende«s trykkeri, der ejedes af en fjern slægtning, bogtrykker Elmquist. Det var også slægt-

ninge af ham, som på Holbergs tid oprettede og ejede »Berlingske Tiden-
de«. Læretiden var 6 år, men han slap på grund af god opførsel med 5.

Efter udstået læretid arbejdede Wielandt som typograf de følgende 4 år i Århus. »Den sorgfrie og behageligste tid i mit liv« har han kaldt disse år. Men den unge Wielandt havde åbenbart en ubændig trang til at øve en selvstændig indsats. Og da han i 1833 – kun 24 år gammel – fik afslag på et andragende om tilladelse til at oprette et bogtrykkeri i Frederikshavn og en avis for Hjørring amt, forsvandt lysten til at fortsætte i bogtrykfaget, hvorimod lysten til landbruget, som havde levet i ham, nu »vågnede med fuld kraft, nemlig for en gang at blive ejer af min gode fødegård, som under stedfaderens ledelse var gået meget tilbage«.

Nu skete imidlertid det, som for hele livet bandt Wielandt til Sønderjylland. Efter en tilfældig set annonce i »Aarhus Stiftstidende« tog han fra 1. maj 1834 plads som landvæsenselev hos storbonden Becker på »Nygård« ved Øster Lindet. Becker, som var holstener, havde været forpagter af to gårde på Fyn og havde derefter 1833 købt »Nygård«. Han var et interesseret og meget aktivt medlem af Landboforeningen lige fra dens oprettelse. Wielandt havde et vindende væsen og stor evne til at finde sig tilfreds og lykkelig. Han siger selv, at han af sin principal i Århus »næsten blev regnet til familien«, og i Øster Lindet: »Jeg havde det næsten for godt på Nygård«. Han kom med familien rundt på gårdene og søgte gennem samtaler med bønderne og ved læsning at udvide sine teoretiske kundskaber.

Her i Øster Lindet mødte Wielandt sin skæbne i skikkelse af en ung pige, Helene Marie Petersen, der var på besøg hos degn Schmidt, og hvis far, skovrider (og godsforvalter) H. N. Petersen (sognefogedsøn fra Hydevad, Hellevad sogn), var ansat hos greven på Gram. Endnu en gang blev Wielandt fristet til at skifte erhverv. Det var ingen ringere end P. Hiort Lorenzen, som ville have ham til at oprette et trykkeri i Haderslev og en avis, som skulle være modvægt mod den tyske »Lyna«. »Men jeg modstod«, siger han i sine erindringer. Landbruget havde taget ham helt.

I foråret 1836 flyttede han hen til forpagter Winther på »Nybølgård« ved Gram. Her lærte han et helt andet landbrug at kende end det på »Nygård«. Becker var fremskridtsmand, han lod hede opdyrke og merglede, gravede grøfter, dyrkede raps, og der pløjedes med svingplove. Winther lod grøfter jævne, som forgængerer havde kastet, brugte klodsede hjulplove, havde få køer, men stude, som købtes; han købte om foråret, lod græsse om sommeren, staldfodre om vinteren og solgte næste forår.

I foråret 1837 (14/4) holdt Wielandt bryllup med sin kæreste fra skovridergården og flyttede ind i Gram Mølle og Møllegård som forpagter. Gården var ikke stor, ca. 40 tønder land, hvoraf omkring ved $\frac{1}{3}$ var hede og mose. Wielandt siger selv, at han »angreb heden – gyvelen måtte

ligefrem ryddes«. Han merglede også samt indførte svingploven og senere svenskharven, »hvorfor jeg blev udleet, men inden kort tid fandt efterabere«.

At herskabet på Gram anerkendte Wielandts dygtighed og redelighed, fremgår ikke alene af, at forpagtningen fornyedes gang på gang, indtil han efter 42 års forløb i 1879 ikke ønskede at fortsætte, men der blev også stedse lagt mere jord ind til mølleejendommen. Tilsidst var arealet i alt 200 td. land. Wielandt holdt en også efter nutidsforhold stor besætning på ejendommen: 10 heste, 80–90 stk. sort hornkvæg, deraf 30–40, som fededes – »og det stærkt« – og solgtes til Altona fedemarked. (Det store, nu bebyggede område syd for kirken har været hans marker).

★

Wielandt vandt meget hurtigt befolkningens velvilje og tillid. En møl- lers gerning var dengang i højere grad end nu baseret på tillid. Mølle- virksomheden var atter noget nyt for Wielandt. Men han siger selv om den første tid i møllen, at malingen tiltog fra dag til dag. Det blev ret hurtigt til en stor forretning.

Wielandt var blandt dem fra det gamle land, som blev grænselandet en trofast forkæmper. Han gik fuldt og helt ind i det folkelige og national- politiske arbejde. Allerede først i fyrreerne var han ven med H. A. Krüger, Bevtoft, Laurids Skau, Hans Nissen, Hammelev, og Nis Lorentzen, Lilholt, og han deltog i de store nationale møder. I efteråret 1864 blev hans søn, som var hjemme på ferie (fra København), arresteret af en tysk gendarm, beskyldt for at være medlem af en »Holger Danske-forening«. 1870 deltog Wielandt i et af boghandler Sabroe m. fl. indvarslet møde på Harmonien i Haderslev, hvor der forhandlede om en aktion for at få løftet i § 5 op- fyldt. Et stort antal deltagere blev bagefter sat under tiltale, enten for at have ledet mødet eller talt ved det og værten for at have givet plads til mødet, der ikke var anmeldt, og hvor man anklagedes for at have drøftet offentlige anliggender. Wielandt blev for at have talt på mødet – sammen med 12 andre – idømt en bøde på 5 rigsdaler. Året efter, 29. juni 1871, repræsenterede Wielandt Haderslev Vesteramt på et møde i Åbenrå, hvor 25 mænd fra alle egne i Nordslesvig drøftede betimeligheden af at stifte en forening »Dansk Folke- og Vælgerforening for Nordslesvig«. Det foreligger også oplyst, at han i Treårskrigen ydede den danske hær værdifulde tjene- ster, for hvilke han måtte tåle fortrædeligheder af forskellig art fra slesvig- holstensk side. I et eftermæle fremhævedes, at han var en varm fædrelands- ven, hvis danskhed mange gange havde stået sin prøve. Aldrig svigtede han sin nationale overbevisning eller slap troen på en lykkelig udgang af kampen.

Efter 42 års dygtig gerning i det efterhånden store landbrug med tilhø- rende vandmølle trak han sig i 1879 tilbage for at blive forpagter af en

lille landejendom ved skoven i nærheden af Gram. Lige til sin død var han formand for det af Landboforeningen oprettede brandforsikringssselskab (med 10.000 medlemmer og 50 mill. i forsikringssum). I 20 år, fra 1865 til 1885, stod han som formand for Landboforeningen og fik, da han ikke lod sig formå til at fortsætte længere, en hædersgave. Gamle Wielandt af Gram, som han i de senere år kaldtes, døde den 8. april 1898. Da kampluren gjaldede påny, denne gang mod Køller-regimentet, nedlagde den gamle J. F. R. Wielandt sin vandringsstav i den selv for en kæmpe anselige alder af 89 år.

Af møller Wielandts optegnelser:

Det var i 1837 og påfølgende år, at slesvigholstenismen mere og mere arbejdede og udbredte sig. Og navnlig ved efterårsjagterne, som afholdtes på Gram hvert efterår, og hvori jeg deltog, kom mange af denne lærdoms koryfæer dér sammen: hertugen af Augustenborg, prindsen af Nør m. fl. Og var da navnlig kammerherrens brødre, kammerjunker og husfoged George Krogh samt jægermester Kaspar Krogh til Togerup (på Stevns) ivrige i denne retning. Ligesom Chr. VIII's kabinetssekretær Chr. Tillisch,*) vist en af de værste og mest forræderiske, også af og til deltog. Hvorledes mænd som khr. Sehested-Juhl til Ravnholt, greve Holck-Winterfeldt, gehejmeråd overforstmester Krogh m. fl. kunne deltage, har aldrig stået klart for mig. Ligesom jeg heller ingen sinde blev indviet i, hvad der sandsynligvis foregik i hemmelige møder eller rådslagninger. Men at der sikkert blev forhandlet, men mellem hvem?, antager jeg. Khr. G. Krogh tror jeg ikke var revolutionspartiet hengiven, men tværtimod royalistisk.

I begyndelsen af fyrrerne gjorde jeg bekendtskab med vor senere så højt agtede og skattede Hans Andersen Krüger, et bekendtskab, der i årenes løb blev et trofast og varigt venskab, der varede til hans bortgang fra dette bevægede liv. Senere udstrakte mine bekendtskaber sig også til vore andre djærve og brave fædrelandsindede mænd som Laurids Skau, Hans Nissen, Nis Lorentzen, Lilholt, m. fl. Og skønt jeg følte mig for ung og uerfaren til at tage del i kampen, fulgte jeg livlig med og deltog således flere gange i festerne på Højskamling, ligesom jeg ved flere lejligheder overværede møder i, ja, man kan vel gerne allerede dengang benævne det oprørspartiet: således blandt andet deres Liedertafelfest på Erlev banke ved Haderslev i

---

*) *Chr. L. Tillisch*, født 1797, bror til F. F. Tillisch, der som minister for Slesvig 1850-53 havde ansvaret for »sprogreskripterne«, var amtmand på Færøerne og senere i Åbenrå og Løgumkloster amter. Han var kongens kabinetssekretær 1841-44, da han døde og afløstes af den nævnte bror.

Der kan næppe herske tvivl om, at Wielandts bedømmelse af Chr. L. Tillisch er uretfærdig. Hans deltagelse i et noget blandet selskab på daværende tidspunkt, hvor de nationale modsætninger endnu ikke var så tilspidset, berettiger formentlig ikke til at drage slutninger om en forræderisk holdning. (Red.)

juni 1847. Derimod nåede jeg ikke at komme til det skrabalder, de havde arrangeret i Hundeklemmen ved Åbenrå.

Imidlertid undrer jeg mig nu ofte over den foredragelighed, der den tid i regelen fandt sted mellem de forskellige politiske partier, og som ville synes mig grænsende til det umulige. En enkelt gang kunne det give sig et udslag, således engang anden pinsedag på Gram, hvilken dag i disse åringer gerne forsamlede en masse mennesker, hvilket også var tilfældet anførte dag, blandt andet en mængde ripensere. Som sædvanlig tonede danske sange, undertiden afbrudt af tyske do. Det var i den gamle bygning på gæstgivergården, hvor alt var temmelig indskrænket, hvisårsag der i haven var rejst et telt, hvor vi bænkedes om forskellige borde. Hvorledes det egentlig begyndte, erindrer jeg ikke, da jeg i øjeblikket ikke var inde i teltet, men tæt udenfor, hvor jeg på een gang så hundreder af arme og stokke hamre løs imod hinanden, uden at man i og for sig så eller hørte andet, idet de stedse fægtende trak sig over gården ud på møllepladsen. Det hele gav vel blot nogle buler og tørre slag, men ripenserne lod imidlertid hurtigt spænde for og forlod Gram, da de frygtede, at inspektøren, Nissen, der den tid havde politimyndighed, kunne benytte denne til at chikanere dem videre, hvortil han imidlertid ikke lod sig henrive, men rolig tog imod de tørre prygl, han og hans gode venner Kragh fra »Billeslund«, do. fra »Harrebygård« og flere ligesindede havde modtaget og vel også uddelt? Men ret morsomt så den stille kamp ud for mig og flere, der stod udenfor. –

Efter at revolutionen i Paris, erindrer jeg ret den 22. februar, havde givet signalet og derfra forplantet sig videre over størstedelen af Europa, nåede den til de danske hertugdømmer Holsten og Slesvig, hvor oprøret indlededes med det bekendte møde i Rendsborg den 18. marts og udbrød åbent ved overfaldet af Rendsborg den 24. Rygtet herom nåede os snart og satte naturligvis gemytterne i heftig bevægelse. Og stor forvirring indtrådte overalt, nærmest grundet i, at vi næsten uden undtagelse var voldgivne oprørske og utro statstjenere og embedsmænd. I Haderslev, vor nærmeste by, havde imidlertid den loyale borgmester Hammerich, efter at den første overraskelse var overvundet, igen ved hjælp af den overvejende danske og dansksindede befolkning igen fået ordenen oprettet. Det første blod under oprøret flød nok dér, idet den i Nyborg fødte og opdragne jernstøber Josva Petersen, men agerende ivrig såkaldt slesvigholstener, ved et sammenstød blev temmelig såret, et uheld, der forøvrigt gentog sig for ham under besættelsen 1849–50 af norsk-svensk militær, idet han på grund af hans udtalelser i Borgerforeningen fik et sabelhug over armen af en norsk jæger.

Et voldsomt røre kom mellem befolkningen her og overalt. Forsamlinger afholdtes snart her, snart dér. Nysgerrigheden var stor, og hvor man kunne tænke at høre nyt, navnlig kroerne, frekventeredes stærkt. Her i Gram og

nærmeste byer oprettedes nattepatruljer, da slaverygterne fra Rendsborg straks udspreddes. Under skovfoged Rosendahl og snedker Mads Dam indrulleredes vi til at eksercere og få nogen militær disciplin. De havde begge tjent som soldater. Men såre vidt skred vi ikke frem, skønt jeg mødte tro- lig og også deltog i et møde, Krüger havde sammenkaldt ved Agerskov, hvor han forøvrigt måtte tage sig så temmelig i agt, for ikke at blive såret af sine gode venner, hvoraf mange var mødte med de mest forskellige vå- ben, hvis lige vist hverken før eller senere har eksisteret.

Sidst i marts eller allerførste dage i april var jeg en tur i Ribe, hvor alt var røre eller bevægelse til at forsvare byen mod eventuelle angreb. Barri- kader byggedes på gadehjørnerne, sten slæbtes op på lofterne til at knuse slaverne. Og da jeg ville købe nogle pund krudt og bly, blev det nægtet. Alt skulle anvendes til byens forsvar. – Jeg kom der igen en af de sidste dage i april, efter påskeslaget. Da var omtrent halvdelen af befolkningen, mænd og kvinder, flygtede. Og der arbejdedes af alle kræfter på at fjerne barrikader, jævne stenbroerne, for at udslette ethvert spor af påtænkt for- svar osv. – Vekslede stemninger!

★

Kort efter at oprøret havde konstitueret sig, blev af de provisoriske autoriteter udskrevet valg af en deputeret og en suppleant til en såkaldt slesvigholstensk landsforsamling i Kiel. Valgkredsen her dannes af Frøs og Kalvslund herreder med Gram gods. Som valgdirektør fungerede herreds- foged Bruhn, en svigersøn af amtmænd konferensråd Johannsen i Haders- lev, hvem han forøvrigt senere afløste som amtmænd. Og foregik dette bytte oftere under det vekslende danske eller tyske herredømme. Han var både før og efter oprøret slesvigholstener og ivrig agitator. Som sekretær ved valget fungerede gudsinspektør Chr. Nissen, der var af samme surdej. Som valgassistenter deltog Aegidius Lautrup i Skjoldager og Mads Brandt på Agerskov, Fole sogn. Om der var flere funktionærer, erindrer jeg ikke.

Den store valgforsamling repræsenteredes af:

herredsfoged Bruhn, født i Husum,
inspektør Nissen, Gram, født i Haderslev,
dr. Reimers, Gram, født i Holsten,
apoteker Jebens, Gram, født i Frederiksstad,
dr. Fries, Gram, født i Flensborg,
gartner Behrens, Gram, daraussen,
kromand Nissen, Jes, Gram, født i Kolding,
kromand Schmidt, A. P., Gram Slotskro, født ved Åbenrå,
materialforvalter Raben, Gram, født ved Haderslev,
forpagter Wolthers, Gram, født i Hannover,
forpagter Becker, »Nygård«, født i Holsten,
møller Jørgensen, Skærbæk Mølle, født i Dons, Jylland,
gårdmand Olesen, Jørgen, født i Kalvslund,

gårdmand Lautrup, Cl., født i Flensborg,
tømmerhandler Brandt, Mads, født i Gramby.

Det var alt og alle, hvad der hyldede og deltog i det store slesvigholstenske valg for Frøs og Kalvslund herreder med Gram gods.

Erindrer gør jeg ikke, hvem dette latterlige valg faldt på. Men jeg tror nok, det var dyrlæge Petersen, Foldingbro, som deputeret og kromand Thomas Thomsen som suppleant. Om nogen og da hvem nogensinde indtog pladsen, er mig ukendt. Lorentzen og jeg var de eneste af Gram beboere, der ikke tog del i denne forrykte stemmen.

En ting skal straks her bemærkes, og det er, at alle børnene af disse tysksagerende og tysksindede fædre lige fra barnsben af viste sig og vedblev at vise sig som loyale danskere, dog med undtagelse af apoteker Jebens, der flyttede til det holstenske. Ja, her fortjener end yderligere at fremhæves fru Sofie Jensen, datter af forpagter Wolthers, der særlig begavet og patriotisk vedvarende har virket meget i dansk retning.

★

Begivenhederne gik deres afmålte gang ukendt med, hvad de kunne bringe. Og noget ængstelig havde jeg alt den 29. marts bragt min hustru og de to mindste børn (Hans lå syg af koldfeber) samt et læs af vort bedste sengetøj m. m. til Fredericia. Men da vore brave jenser den 9. april ved Bov og Flensborg jog oprørerne sydpå, hentede jeg dem allerede tilbage den 15. april. Og levede vi så vidt i rolighed den nærmest påfølgende tid, men uvirksomme var vi ikke. Den oprørsksindede godsinspektør (Nissen) lod være at indkalde det værnepligtige mandskab. Og da en opfordring fra oberst Munthe Morgenstjerne kom mig i hænde, sammenkaldte degn Ohrt og jeg en skøn nat samtlige lægdsforstandere og gjorde dem bekendt med dennes indhold. Og var de uden undtagelse villige til at gøre mandskabet bekendt med indkaldelsen. Og disse viste sig lige så villige til at følge den. Og var det en stor fornøjelse de påfølgende dage at se det ene læs efter det andet, idet bønderne frivillig befordrede dem, rykke ind på Gram slotsplads for at forlange marschpenge, som jeg havde sikret dem at udbetale, såfremt inspektøren skulle nægte det. Men af angst betalte han, så længe der var noget i kassen. Dette var vel egentlig sket i marts og først i april.

Den 31. marts morgen kom løjtnant Jensen-Tusch, ledsaget af en del af eleverne på Rødding højskole, 2 læs, hos mig med hensigt at arrestere inspektøren, og nærmest fordi han ikke havde indsendt nationalhestene for Gram, 5 stk. Men da jeg netop kort forinden deres ankomst havde overbevist mig om, at ingen ordre var tilgået ham, og de netop samme morgen var indfordrede til Rendsborg, frelste jeg ham, hvorpå de øjeblikkelig blev afsendt til Kolding.

Krig var noget, vi kun kendte af sagn og skrifter. Og udbredte sig der-

for straks ved oprørets begyndelse allehånde ængstelige stemninger og frygt for rov og plyndring . . .

Det hæderlige, men uheldige slag ved Slesvig anden påskedag den 23. april, hvor 10.000 danske tropper kæmpede mod en overmagt af 27.000 preussere osv. fulgte jo kort efter. Og vore tropper måtte trække sig tilbage. Et opråb, vel fra Krüger, udgik, at den såkaldte landstorm skulle samle sig ved Hellevad for at støtte de tilbagegående tropper. Og en stor mængde samledes virkelig der. Men vist heldigvis formåedes de af det regulære militær til skyndsomst at begive sig enhver hjem til sit. Også jeg var begejstret for turen, men lod mig i sidste øjeblik overtale til at blive hjemme.

Størstedelen af infanteri og artilleri rykkede fra Flensborg gennem Sundved til Als, hvorimod hele kavalleristyrken, 1. batallion, 2., som ikke havde været med, samt et batteri drog ned ad midten af landet, og den 28. april aften nåede Gram, hvor hele kavalleriet, 5 regimenter, bivouakerede på sydsiden af Kirkebjerg, medens infanteriet indkvarteredes så godt gørligt på Gram. Jeg fik 150 mand, foruden hvad der ellers søgte til. Og blev de beværtede så godt, tid og lejlighed kunne yde. Major Sehested-Gyldenstjerne, gift med en kusine til mig, Eva Clementsen, kom i mørkningen syg af koldfeber, kom i seng og plejet med, hvad huset formåede og så fremdeles. Det var denne nat et meget ubehageligt vejr med storm og ruskregn og bælgmørke og hen mod morgen stærk frost med over $\frac{1}{2}$ tom. tyk is på vandet. Bivouakilden skal have taget sig storartet ud, men jeg havde andet at tage vare og fik ikke noget at se. Ud på natten kom også Knudsen fra Forballum og pastor Koch fra Skærbæk. De havde besluttet at begive sig nordpå, da de frygtede overlast fra Tønder og Løgumkloster, hvor de havde deltaget i et togt mod tyskerne. Da tropperne begyndte at drage bort, havde de så travlt, at de ikke kunne afvente dette, men kørte midt ind imellem dem. Min hustru havde nok at bestille, dels med at forsyne de forskellige med føde og drikke, dels med at pakke ind, idet vi havde bestemt, at hun og børnene skulle rejse til Fyn, hvor en kusine, hun havde hos khr. Holstein på Hvidkilde ved Svendborg med khr.s indvilligelse havde indbudt hende til at tage ophold.

Så snart tropperne alle var borte, kørte hun med de to vogne, tre børn og en barnepige samt senere husfoged Heuckendorff afsted og var så heldig endnu samme aften at nå Snoghøj og blive sat over til Middelfart. Alt var på hele turen fuld af forvirring, da der jo var militær overalt. Og havde de som oftest vanskeligt ved at erholde noget at leve af, men blev dog stedse som flygtende sønderjyder modtagne med velvilje og så vidt gørligt hjulpet til rette.

Hermed slutter Wielandts egne optegnelser.

Sprogforeningens Almanak 1899:

I 1848 var Wielandt det danske feltpoliti jævnlig til nytte ved at fremskaffe alle de oplysninger, han kunne, til og gennem vennen Hans Krüger, som fulgte med hæren. Da general Bülow senere på året lå med 5.000 mand i Gramby og omegn, sendte han bud til Wielandt om at komme til hovedkvarteret i præstegården. Tyskerne lå i Skrydstrup. Og Wielandt hørte Bülow give ordre til de danske tropper i Nustrup om eventuelt at trække sig tilbage over Ågård nord om åen. »Broen er afbrudt,« sagde Wielandt. – »Da er det nylig meldt mig, at den er i behold.« – »Ja, mig er det modsatte meldt,« sagde Wielandt, »og det er pålideligt.« – »Så rid med Wielandt hen og se efter,« sagde Bülow til en adjudant. Og ganske rigtig, broen var afbrudt. Tyskerne rykkede frem til Gabøl og Nustrup, medens vore tropper så måtte have retraite til defileet ved Gram, hvor skytterne lå langs skovbrynet i lunden. Digerne var gennemskårne, og landevejen kunne bestryges med kanoner fra kroen i Gramby. »Nu kan jeg vel trække mig tilbage,« sagde Wielandt. – »Nej, nu har jeg først brug for Dem, hvis De da vil,« sagde Bülow, »nu jeg ser, De er så godt underrettet og pålidelig.« Tyskerne trak sig imidlertid tilbage. Men så nær var Wielandt ved at komme i slag og Bülow ved at kæmpe om sit fødehjem, Nustrup præstegård.

Da Wielandt og hans nabo Lorentzen dengang var de eneste danskere i selve Gram, medens alle de øvrige beboere var indvandrede tyskere, måtte han døje mange fortrædeligheder for sin danskhed: forgiftning af hans rødhvide dogge, ituslåen af ruder, lange tiders indkvarteringer af $\frac{1}{2}$ à 1 hel eskadron slesvigholstenske dragoner, hvis vagtmester Göttische han i sin harme viste døren efter deres tilbagekomst fra Brøns-affæren og lignende. Men aldrig svigtede hans nationale overbevisning eller frejdige tro på en lykkelig udgang. I ham er en af de trofaste gamle i Nordslesvig gået bort, en af den yngre slægts forbilleder.

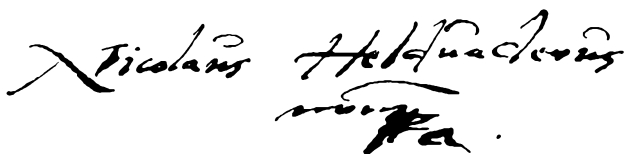
Nogle håndskrevne tilføjelser til Niels Heldvad: *Sylva Chronologica*

Ved H. V. Gregersen.

I det eksemplar af Niels Heldvads historieværk »*Sylva Chronologica*« fra 1624, som nu ejes af det store bibliotek i British Museum i London, findes en del håndskrevne tilføjelser, som har krav på mere end almindelig interesse, eftersom det pågældende meget smukke og efter udsendet at dømme næsten ubrugte eksemplar har tilhørt forfatterens søn provst Lau-

rids Heldvad i Svendborg. Med sin egen håndskrift har han på titelbladet skrevet: »Laurentius N.[icolai] Heldvaderus m.[anu] m.[ea] Anno 1648« (Laurids Nielsen Heldvad, med min hånd, i året 1648).

Sætningsform såvelsom håndskrift i de tilskrevne sætninger kunne tyde på, at ingen mindre end Niels Heldvad selv har været mester for dem, og de emner, de vedrører, er af en sådan art, at det meget vel kan have

Niels Heldvads egenhændige underskrift fra 1619. Han stavede sit navn: Nicolaus Heldvaderus. Den lille ekstra tilføjelse under navnet er mpa, forkortelse af manu propria, med egen hånd.

drejet sig om bemærkninger, som bogens forfatter har haft sine grunde til at udelade af det endelige manuskript. Den omstændighed, at eksemplaret er forbavsende velbevaret, ja trods de forløbne århundreder næsten kunne synes lige hjembragt fra bogladen, tyder ikke på, at det er gået gennem mange hænder under den lange vandring fra provstehjemmet i Svendborg til det velbeskyttede biblioteksmagasin i London. Mon det derfor skulle være Niels Heldvads egen tilskrift, forbeholdt den snævre familiekreds i det eksemplar af sin bog, som var tiltænkt den søn, der gik i hans fodspor? Nedenstående afskrift af de pågældende steder vil give et indtryk af, hvilke emner der er behandlet. Alle citater er fra 2. del af »Sylva Chronologica«, og i parentes er tilføjet det årstal, hvortil den anførte passus hører.

Side 5 (1500): *Dan sie wahren so yppich vnd vorwegen, dass sie mit ihren guldenen Ketten Halss vnd Armbandt staffiret als wan sie zum Tantz ziehen solten, in Dythmarschen Zuge, hatten auch Pferd vnd Wagen bey sich, damit sie strax konten den Raub auffladen. Aber der im Himmel sass, lachete ihrer. Psal. 2.*

Der er her tale om kong Hans's og hertug Frederiks mislykkede stormløb mod Ditmarsken i året 1500. Sympatien for det frie bondefolks heltemodige kamp er velforståelig, men har næppe været opportun.

Side 7 (1501): *König Hans alss er in Dennemarck kam, hub an in Freuden zu leben, mit Frawen vnd Junckefrawen hoffieren, insonderheit buhlete er mit des Amptmanns Fraw auff Wordingburg, vnd nam seiner Königin weinig in acht.*

Side 11 (1503): *König Hanss, so sich des Buhlens gewehnet, wolte die*

*Sylva Chronologica*s titelblad.

Königin nicht annemen, si muste dan auss Sweden ihre Testimonium aufflegen, das sie Erlich.

Side 16 (1507): *In diesem Jahr tantzte zu Bergen in Norwen König Christian einen Tantz, das er hernach von III. Königreich vorjagt.*

Til de tre anførte steders omtale af majestæternes skørlevned har Arild Huitfeld været kilden, men Niels Heldvad kan udmærket have lagt hånd til den folkelige udtryksform, der er anvendt.

Christian II's forhold til Dyveke er jo velkendt, men heller ikke faderens forbindelse med Vordingborg-lensmanden Torben Billes hustru Edele Jernskæg har været løs sladder.

Side 111 (1536): *M. Johannis Tausen, ein vorlaufener Munich, auch von Lutheri Lehr abgetreten, vnd sich zu den Zwinglianern gesellet, lest ein Calvinisch Postil in Denischer Sprach publiciren, damit die Leuthe auff Irwege zu bringen.*

Denne noget overraskende opfattelse af Hans Tausens postil (sidst udgivet 1934 i facsimile med indledning og noter ved Bjørn Kornerup) går tilbage til Sjællands bisp Hans Resen (Ny Kirkehistoriske Samlinger III, s. 9) og er åbenbart hurtigt blevet godtaget af Niels Heldvad, der altid havde haft en vagtsom næse for enhver form for sakramenterisk sektereri.

Træsnit af Niels Heldvad fra 1631, 67 år gammel. Han var kun få år yngre, da han skrev sine private randbemærkninger i det eksemplar af *Sylva Chronologica*, der nu findes på British Museum.

Side 115 (1538): *König Christian III. lest auss Jeder Kirch in seinem Reich, ein Glock nemen bey 22000 an der Zahl, Geschutz darauss zu giesen lassen.*

Side 135 (1546): *In diesem Jahr war grosse teuwre Zeit in Denemarck, ein Skip Roggenmel har 12 lüb. Schil. gegolten, ein Skip Maltz 6 lüb. Schill. Solche Teurung ist zuvor nie gehört worden.*

Meddelelser om dyrtid spiller en stor rolle i det 16. og 17. århundredes annalværker. Også adskillige steder i »*Sylva Chronologica*« findes den slags omtalt, blot ikke ved året 1546, skønt man netop fra dette år mener at kunne mærke følgerne af den såkaldte »prisrevolution«, som fulgte oven på fundene af ædle metaller i Amerika. Man bør imidlertid ikke altid tage annalværkernes prisangivelser alt for bogstavelige; de kan ofte svinge en del. Stedlige forhold har naturligvis haft indflydelse på prisudviklingen. Man må derfor ty til samtidige regnskaber for at få et indtryk af den faktiske prisudvikling.

Den europæiske prisrevolution i midten af 1500-tallet var en følge af de store fund af ædle metaller, som spanierne gjorde i deres amerikanske kolonier Mexico og Peru. Hele århundredet ud høres der atter og atter om dyrtid. Disse prisstigninger på fødevarer var naturligvis til stor ulempe for småkårsfolk, men omvendt til gavn for tidens fødevarereproducenter, adelige, storbønder, jordejende embedsmænd, og afstedkom megen social uro. Niels Heldvad og mange andre annalforfattere så denne uro som forvarsel

om verdens snarlige undergang. Dyrtiden i 1598 og 1599 har han offentligt taget voldsomt til orde imod.

Side 238 (1590): *Dns. Johannes Nicolaj, pastor zu Heldeuat, ist gestorben den 26. Sept., ætatis suæ 54.*

Side 243 (1593): *In diesem Jahr hatt Christianus 4, König in Denemarck, den Leyen, publico mandato, inhibiret vnd verbothen Ihren Priestern, Peichtgeldt, oder Selegaben zu geben.*

Side 267 (1601): *Alle Glocken, aussbenommen in jeder Kirch eine, seind in Dennemarck vff den Dorpffpharkirchen weggeführt.*

Side 278 (1607): *Johan. Redigerus Pastor Christi Gregis zu Piliurm im Strande (Gottorppf) wird vnschuldig am Christnacht gepeinigt.*

Side 279 (1608): *Johan von Wouern fanget ein newes Kirchen Regiment im Hertzogthumb Sleswig Holstein an, der Kirchen Ordinantz zuwidern. Heluaderus wirdt remouiret.*

Side 281 (1610): *Johan von Wouwern remouiret vnd vorjaget Pastoren, im Hertzogthumb.*

Side 282 (1610): *Nicolay Heldwaderus bekombt hierauff sein Phar wiederumb. Dominica Trinitatis.*

Side 289 (1612): *Johan v. Wouwern stirbt zu Sleswig den 30. Martij, vnd wird im Thumb begraben. Hic situs est Nero, laicis mors, vipera clero. Qui Juris, Ruris, Ducis Damnabile Virus.*

De sidste meddelelser, er overvejende selvbiografiske. De oplyser om Wouwerns ankomst til Gottorp og hans pludselige død: »Her ligger Nero, for lægfolket døden, for gejstligheden en slange; han, som var en fordømt gift for retfærden, landfolket og hertugen«.

Noget nyt er datoen for Niels Heldvads tilbagevenden til sit kald: trinitatis søndag 1610. Herved bekræftes den i »Niels Heldvad«, s. 192, anførte kronologi. Hans embedstid i Hellevad-Egvad varede fra indsættelsen nytårsdag 1591 (ordination i Slesvig den 10. december 1590) til første flugt i julen 1608 og fra trinitatis søndag 1610 til anden flugt i julen 1611.

— — —
Citaterne er afskrevet under et ophold i London i 1958 og er sammenholdt med den afskrift, som pastor Urban Schrøder, Varnæs, tog under sit ophold i London i 1962.

VILDTBANEPÆLEN PÅ MUSEUM

Af lærer R. P. Sørensen

Den sidste vildtbanepæl af egetræ fra Christian VII's tid skulle reddes, men trods alle anstrengelser blev pælen kortere og kortere, og helt galt blev det, da souvenirjægere tog deres part. Så kom pælestumpen på Bov Museum, mens en kopi blev stillet ved Oksevejen.

Historien handler om en vildtbanepæl ved Oksevejen. Pælen er af egetræ og bærer Chr. d. 7.s navnetræk, derover en kongekrone og nedenunder WB; helt fornedet har der stået et årstal, formodentlig 1783. Den forkyndte, at hertil gik kongens jagtret.

Dette skal ikke være en lang og lærd beretning og ikke noget forsvar for vore handlinger, men optegnelse af nogle småbegivenheder, der ellers hurtigt glemmes, men som sammenlagt måske vil interessere læsere af hjemstavnsliteratur, bl. a. fordi pælen har sin plads ved den fredede Oksevej.

I *Bogen om Bov Sogn* (1939) står der: »Egepælen er endnu af anselig størrelse, totallængde 235 cm, men den har været ca. 1 m længere, idet den en gang er rådnet over ved jordoverfladen og væltet. Den blev så nedgravet i en jordvold, hvor den tjente som hegnspæl og blev »pyntet« med rustne søm og pigtråd, så den var næsten ukendelig. Som et resultat af vort arbejde med hjemstavnsforskningen blev den flyttet tilbage til vejen. Men den del, der stod i muldlaget, er mør, så det bliver vanskeligt at skærme den mod tidens tand.«

Det var J. F. Tegewaldt og mig, der i 1938 pænt spurgte markens ejer om tilladelse til at flytte pælen tilbage til vejkanthen mod, at vi satte en ny pæl i stedet. Således skete det, og første kapitel var til ende. Hvem andre skulle vi have spurgt. Vi ventede ingen tak og var glade over, at vi ikke fik utak.

Så stod vildtbanepælen ved Oksevejen, indtil den rådnete over i muldlaget. Det var under den anden verdenskrig. Jeg skrev til Nationalmuseet og spurgte, hvad vi kunne gøre, og fik til svar, at vi som en førstehjælp kunne lægge den ned i et bad af god fernis. En tønde god fernis under krigen, og sådan som vore gulve så ud! Nej, vi rejste pælen i forkortet skikkelse.

Og der stod stumpen så videre ved Oksevejen, til den rådnete over for-

Den sidste stump af den formentlig sidste kongelige vildtbanepæl er nu kommet på Bov Museum. Selv om man akkurat kan skimte Christian VII's navnetræk i det gamle egetræ, får man sikkert et mere virkelighedsnært indtryk af sådan en pæl, hvis man ulejliger sig lidt op ad Oksevejen til Bommerlund Plantage, hvor der nu står en helt ny pæl gjort i den gamles skikkelse.

neden og væltede for anden gang. Nu var der kun en kort egepæl.

Rygtet om ulykken nåede også til mig, og jeg ankom til ulykkesstedet, hvor en kreds af gode mænd stod med deltagende blikke omkring den faldne. Ét var vi enige om: *Her* skulle gravpladsen ikke være. Vi løftede liget op i den største bils bagagerum og kørte hver til sit, jeg lettet over, at afgørelsen ikke var min.

Da jeg kom hjem, fandt jeg pælen i min garage, og så »var jeg den«.

Den lå længe, for længe, hos mig. Hver gang jeg så den, fældede jeg dødsdom over den. Den var for kort og for trøsket. Den nederste del kunne pulveriseres med fingrene. Men den lå jo desværre *hos mig*, så jeg ville i al fremtid kunne udpeges som den, der *mest* af alle ikke havde gjort noget. Så fik jeg det lykkelige indfald at tale med snedkermester Poul Madsen om sagen. Han gik med fuld musik ind for, at vi burde gøre noget, og vi handlede efter vore egne hoveder. Han savede nænsomt det mest rådne af og sprøjtede resten med gode konserverende væsker, gentagne

gange, alt uden betaling. Savværksejer Carlsen skænkede en svær egepæl til at stille den gamle stump ovenpå; den blev altså øget forneden.

Da vi nu syntes at skyldte en forklaring på det ændrede udseende, blev vi enige om følgende indskrifter, som Poul Madsen brændte ind i sokkel-pælen. På forsiden: *Grænsepæl for Kongens Vildtbane*. På bagsiden et af mig gjort vers:

Pælen gnavet af tidens tand
fik vi lavet i denne stand
1955

Ja, denne stand var ikke den bedste, men nu levede den historiske pæl dog lidt igen. Vi satte den over på den anden side af vejen, lige der hvor det fredede stykke Oksevej grener sig ud fra den moderne vej gennem Bommerlund Plantage. »Afløsningen« skete i overværelse af omtrent samme lille kreds af hjemstavnsinteresserede, som hele tiden har dannet den moralske støtte bag vore handlinger i den sag.

En af de tilstedeværende, sognepræsten Axel Harritsø, sagde allerede den gang, at vi engang burde have originalen ind i et hjemstavnsmuseum og en kopi sat op ved vejen. Tanken tiltalte mig ikke, men det var klart, at pælen, som den nu stod, kun havde en begrænset levetid. Og det blev hurtigt endnu tydeligere, pudsigt nok som følge af en stærkt opblussende interesse for pælen. At den blev omtalt i radioens kvit-eller-dobbelt, gjorde sit, men mest skyldtes det, at et voksende antal lejrskolehold fik Oksevejen som arbejdsopgave. Desværre fulgte eleverne ikke altid den gyldne museumsregel: »Rør ved alt med øjnene, men se ikke med fingrene!« Fingrene blev brugt lidt kraftigt ved studierne. En ikke helt lille splint forsvandt fra pælens stærkt revnede øverste del.

Da museumsstuen i Bov sogns biblioteksbygning skulle indrettes, var der i sognet derfor enighed om at flytte den originale pæl derhen og lade en kopi af pælen, som den så ud i sine velmagtsdage, stille op på dens plads. Museumsinspektør Hans Stiesdal gik som Nationalmuseets repræsentant i alle Oksevej-spørgsmål navnlig ind for, at vi fik stumphen med de originale kongemærker bevaret, idet han udtalte, at det vistnok er den sidste træpæl i sin art. Vildtbanesten står der jo flere steder. Men nu gjaldt det i første omgang om at få den på museet før dettes indvielse.

Hvem skulle man så spørge? Og hvornår ville man få svar? Kort fortalt, jeg tog ansvaret og lod den hente lige så stille. Men dette ansvar var lige ved at tynde mig mere, end jeg havde regnet med. For nu viste det sig rigtig, hvor populær pælen var. Der blev ringet flere gange til sognefoged Johan Meyer og spurgt om den forsvundne pæl. Måske fik han forespørgsel i egenskab af museets formand, måske også i egenskab af sognefoged. Det røbedes også tilfældigvis for mig, at kriminalpolitiet havde forespurgt på skovriderkontoret, om man der vidste noget om egepælen, som skulle være

stjålet. Heldigvis havde forstfuldmægtigen, trods en sikkert uklar informering, konduite nok til at svare, at pælen blot var fjernet for at blive konserveret.

Der var i øvrigt også en anden grund til at skynde på for at få en kopi sat op: Bommerlunderfesten nærmede sig. Juni 1960, 200-året for den berømte snaps. Denne fest rettede lyset mod de historiske steder ved Oksevejen her i Bov sogn. Min kollega N. M. Henriksen fik ved flittig brug af huljern i sene aftentimer og med hjælp til savarbejdet af »hjuleren« i Frøslev, Gustav Kessler, den pæl færdig, som nu ses ved vejen. Den blev rejst lige før pinse af en flok glade mænd.

På grund af den nævnte fest, der trak pressefotografer til, kom billedet af den nye »gamle« pæl i mange aviser, hvilket selv jeg finder var lidt for stor ære.

Den originale, men altså stumpe, pæl tog sig ganske godt ud i museumsstuen, men gav snart anledning til fortsat bekymring; den holdt sig ikke godt, så ud til at ville revne og smuldre videre. Vi skrev til Nationalmuseet derom og fik, takket være museumsinspektør Hans Stiesdal, løfte om at få den konserveret. Nu har den været i bad derovre et års tid, er steget forynget op af badet og kan holde i 1000 år.

I al uskyldighed er vi glade for det, vi har i behold. Men vi har jo også nu to pæle i stedet for én.

Det har hast med restaureringen af Sønderborg Slot

Et pragtværk om slottet.

Den 20. marts bringer »Jydske Tidende« på forsiden en beskrivelse af de rent ud sagt miserable forhold på museet på Sønderborg Slot. Der skal i denne vinter til tider have ligget et flere millimeter tykt lag is på krigsmindesamlingerne, som trues med ødelæggelse af kulde og fugtighed i de uopvarmede lokaler.

Det kunne synes at være et tilfælde, at denne beretning kommer kun få dage efter udsendelsen af værket »Sønderborg Slot«, men har tilfældet blot nogen berøring med en tanke, må det opfattes som et udtryk for en voksende forståelse af restaureringens nødvendighed.

Allerede i årene 1936–42 lod indenrigsministeriet arkitekt *Charles Christensen* foretage opmålinger og arkæologiske undersøgelser i og ved slottet, et særdeles vigtigt grundlag for det arbejde, de tre forfattere af bogen gav

Luftfoto af Sønderborg Slot set fra Allsiden. Denne borg og dens indhold må og skal sikres.

sig i lag med. Disse er museumsdirektør *Jørgen Paulsen*, Frederiksborg Slot, museumsinspektørerne *Jørgen Slettebo*, Sønderborg, og dr. phil. *Otto Norn*, Nationalmuseet. Opgaven har ikke kunnet lægges i bedre hænder; samarbejdet må have foregået fortræffeligt, og de forhåndsundskyldninger for gentagelser, som fremsættes i indledningen, har stort set været overflødige. Bogen er udgivet med støtte af Carlsbergfondet og Ny Carlsbergfondet, uden hvilket det næppe ville have været muligt til en nogenlunde overkommelig pris at medtage den mangfoldighed af fine, velvalgte illustrationer og plancher, at anvende så smukt tryk og papir og en så fornem indfatning. Foruden personnavne- og stedregister omfatter bogen 215 sider, hvoraf omkring halvdelen af pladsen optages af illustrationer, så den er ret hurtigt læst.

Rester af Blåtårn, hvor Christian II periodevis sad. Kun i Grevefejdens tid var hans fængenskab virkelig strengt (M. Mackeprang fot. 1932).

Jørgen Paulsen behandler det alment historiske stof i forbindelse med slottet og gør det livfuldt og fængslende. Han afliver igen myten om Christian II's lidelser i »Blåtårn« (højst sandsynligvis fik som bekendt rent materiel en fyrstelig behandling der); men hvis snakken om, at en myte ligesom en kat har ni liv, har noget på sig, er det måske tvivlsomt, om dette nyeste henrettelsesforsøg formår at konkurrere med situationen i Carl Blochs maleri. Det er interessant at læse om Hans den Yngres bestræbelser for at fastslå sin karakter af fyrstelig status og sit område som et fyrstendømme, hvad jo aldrig blev anerkendt, langt mindre da hans mange efterkommere fik ham til at opdele området i en række miniaturehertugdømmer, hvoraf snart kun de prangende titler blev tilbage.

Slottet eller rettere borgen er oprindeligt anlagt som en strategisk vigtig bastion i venderkampen o. 1150 – i lighed med andre borge fra samme tid: Tårnborg, Vordingborg o. fl. Det har spillet sin rolle såvel i rigshistorien som i Sønderjyllands historie, det har været en kongelig borg, en borg i Abel-slægtens eje, Valdemar Atterdags bryllup fejredes her, det var flere gange igen i kronens besiddelse og sidst i Augustenborgernes. Efter genforeningen kom slottet i den danske stats eje.

Med dygtighed og kyndighed skildrer Jørgen Slettebo de forskellige faser af borgbyggeriet i middelalderen; han gør indgående rede for under-

søgelse af murværk, af udgravninger og af fund og behandler hypoteser i forbindelse hermed. Otto Norn tager sig af den nyere tid, skildrer udviklingen til renaissanceslot 1550–70, herunder dronning Dorotheas kapel, og ombygningen o. 1720, som efterlod slottet omtrent i den nuværende skikkelse som en firfløjet bygning. Norn gennemgår også de kunsthistoriske elementer. 1700-tallet var en hård tid for de gamle slotte; de fleste blev ødelagt, men lykkeligvis undgik Sønderborg Slot denne skæbne.

Det vil være udelukket at gå i enkeltheder ved en omtale af det smukke bogværk om Sønderborg Slot. Om slottets senere brug som nationalhistorisk museum ved alle besked. Her skal lige nævnes, at det var hertug Ernst Günther af Augustenborg, som i 1920 skænkede det til en lokalhistorisk forening, der senere blev til Historisk Samfund for Als og Sundeved, som med støtte fra det offentlige kunne flytte et allerede eksisterende museum hertil.

Flere gange i bogen omtales vanskeligheder i forbindelse med de store udgifter til vedligeholdelse, som nutiden også i høj grad kender til. I 1959 nedsattes af boligministeriet et udvalg, som senere har udarbejdet forslag til en gennemgribende og hårdt tiltrængt restaurering, en plan, som er blevet enstemmigt godkendt af de lokale instanser. Under hensyn til samlingernes bevarelse er det uden videre indlysende, hvad der i første række er tiltrængt som modvægt mod kulde og fugt: et varmeanlæg. Trods sparebudgetter, byggerestriktioner m. v. må det oprigtigt håbes, at de bevilgende myndigheder i dette tilfælde er klare over, at der er værdier, som *skal* bevares.

Især her i Sønderjylland må vi glæde os over den forøgelse af lødige literatur om landsdelen, som værket »Sønderborg Slot« repræsenterer, og der er al mulig grund til at ønske de tre forfattere og Gads Forlag, der står for udgivelsen, til lykke med det smukke resultat.

C. St.

ET BRYLLUPSDIGT FRA 1781

Af lærer J. Holdt, Rugbjerg

Nedenstående digt gengives her i sin oprindelige ordlyd og stavemåde efter originalen, som ejes af fhv. boghandler Oluf Krag i Itzehoe. Digtets forfatter er vistnok Jørgen Jepsen Høy i Barsmark, der var nabo til brudens fødehjem. Denne Jørgen Høy har iøvrigt efterladt sig et dårligt ry; han forsømte sin gård og endte i tugthuset.

Digtet er et vidnesbyrd om det på hin tid gældende syn på det tyske sprog som det fine. Selv om forfatteren slet ikke har været herre over dette fremmedsprog, har han dog ikke fundet sit og brudeparrets danske modersmål værdigt til benyttelse ved den pågældende lejlighed: en ægteskabelig forbindelse mellem to af sognets selvfuldende gårdmandsfamilier. Muligvis har han plukket nogle af sine højstemte udtryk ud af andre tyske lykønskings- eller mindedigte, har næppe helt forstået deres betydning (f. eks. når han kalder bruden for »weiland« = af-døde), så at hans produkt, som efter hans mening sikkert skulle virke højtideligt, får os til at trække på smilebåndet.

*

Til sidst et par oplysninger om det brudepar, som blev bæret med dette digt: Brudgommen var Mads Jepsen Krag (1751–1817), søn af Jep Madsen Krag på Kragesgård i Løjt Skovby; og bruden var Ellen Eskelsdatter (1756–1806), datter af Eskel Petersen Møller på Møllergård i Barsmark. Mads Jepsen Krag overtog sin bruds fødegård, som deres efterslægt ejede indtil 1926.

GLÜCKWUNSCH

zu Ihren angetretener Ehestand
Des Hochachtbahren und Wohlfürnehmen
Herrn Matz Jepsen Krag aus Schaubüe,

Welch sich durch eine Königliche allerhöchst zugelassene Hauss, Copulation sich hat Vermählen lassen mit den Vorachtbahren und Wohlfürnehmen Herrn Weyland Eschel Möller älteste Tochter und zwar den weiland Ehr- und Tugendreiche Jungfrau Ellen, und solches d. 26. October 1781 von den Vornehmsten von Kirchspiel Leut gefeüret und Vollenzogen worden:

Schaübüe freue dich von weitem,
Dass du also nehmeest ein
Ein Jungfer wir begleiten
Zu Matz Jepsen Krag hinein.
Einmal Sonne, Mond und Sterne

Freuen sich in ihrem Lauf
Dass das Paar verlangt so gerne
Ihren Braut-Bett zum Gebrauch
Ferner wollen wir nun sagen
Wünschen Ihnen Fruchtbarkeit
Gottes Segen zu sich tragen
So wird Ihrer Herz erfreut
Reiner Liebe Herten Küsse!
Freudigkeit und voller Lust
Ruhet stets in Ihrem Schoosse
Kein Ungemach sei Ihr bewusst
Acker Bau und Nahrungs-Gänge
Segne Gott ja mehr und mehr
Also spürt sie in der Länge
Dass Gott Liebt sie hoch und sehr.
Hiermit will ich mein Wunsch beschliessen
den Jungen Ehe Leuten von Herten grüssen
Matz und Ellen mag stets wallen
alhir mag Leben nach Wohlgefallen
Dort Freude und Wonne
Der Himmel Euch gönne
Damit sie alhier mit Ehren magt Prangen
Dort aber erlangen
Die Crone des Lebens samt ewige Zier.

N.B.

Und die Braut Ellen dich Liebt
So bin du hochst Beglückt
und ward durch sie berühmt.

Item

Was wir thun und was wir lassen
So Dencke doch an Eurem Grab
Ewig Glück und Ungelück
hängt in einem Augen Blick
Niemand kann uns Burge geben
Dass wir noch bis Morgen Leben.

Barsmark d. 9. Octob. 1781.

J. Hoy.

»10 ÅR I VESTSLESVIG«

i månedsskriftet nr. 11–1962

1. Til »det tilbagestående land«. Ved en fornyet gennemlæsning vil provsten lettelig kunne overbevise sig om, at krigstiden tydelig er angivet som forklaring på den materielle forsømthed, som jo var evident for alle.

Den kulturelle »Tilbageståenhed« er også forklaret og undskyldt for enhver, der har kunnet gennemskue den ubegribelige trykfejl, »filtrede« for »filtrerede«. Grænsen virkede som et filter, der holdt adskillig påvirkning nordfra tilbage.

Selvfølgelig fulgte særlig de grundtvigske vakte kredse særdeles godt med i kongerigske forhold og stod i sin kultur, endda højere end mange kredse i det gamle land, men der var jo et Nordslesvig uden for dem!

2. Appel's udtalelse: »Ballum – et godt grundtvigsk sogn« *kan* være en generalisering fra forholdene i Forballum–Mjolden, men måtte på en fremmed, der først var ved at orientere sig, virke meget forvirrende.

At Appel ud fra hele sit syn måtte ønske fremgang for det grundtvigske liv og syn, er jo fuldkommen legitimt, men kunne måske også få ham til at se lysere på forholdene end berettiget. Der var jo også i visse kredse et så romantisk syn på »sønderjyderne«, – jeg var selv betaget af det ved min drengetids læsning af Højskolebladet! – at det kunne give og gav adskillige et fejlagtigt syn på de forhold, som de nu skulle virke under. I den retning kunne Appels ytring have virket uheldigt.

3. M. h. til »Pigerne fra Ballum« tager provsten fejl! *De* behøver slet ikke så ridderlig en forsvarer, ej heller at føle sig misforstået eller nedsættende bedømt i nogen henseende!

Om deres Askovophold *efter krigen* erindrer jeg ikke at have hørt før nu igennem provstens oplysning. Nej! det var netop generationen *fra før 1914*, hvis »grundtvigianisme« man mærkede så lidt til i sognet.

At derimod »pigernes« fortræffelige mor, fru Degn Petersen, var gammel Askov-elev, var jeg klar over, men at hun som gift med en dansk-sindet lærer i den tyske skoles tjeneste måtte færdes meget forsigtigt, er fuldt forståeligt; begge ægtefæller følte sikkert 1920 som en stor forløsning.

4. For den saglige oplysning om en hernhuttisk kreds som baggrund for Luthersk Missionsforening i Ballum kan jeg takke; den forklarer mig et og andet, som jeg ikke tidligere har været klar over.

Den gamle Hans Paulsen er *sympatisk* omtalt!

C. Hvidt.

Fortegnelse over Avisartikler 1962

Forkortelser: Dannevirke-Hejmdal – Dv., Der Nordschleswiger – D.N., Flensborg Avis – Fl.A., Jydske Tidende – J.T., Jyllandsposten – Jyll.P., Sønderjyden – Sdj., Vestkysten – Vestk.
For tysksprogede aviser udgivet i Sydslesvig henvises til: »Verzeichnis der in Raum Schleswig in den Tageszeitungen erschienen heimatkundlichen Aufsätze«. (Det sønderjyske Landsbibliotek, Åbenrå).

HISTORIE

22. 1. Fl.A. *Kai Edv. Larsen: Stiftsgrænsen*, der skilte Slesvig kulturelt fra Danmark.
26. 1. Sdj. Sidste kongefester i Danske Samfund.
30. 1. Vestk. *Bjørn Hanssen: Det tyske mindretal og kommunevalgene.*
  1. 2. Fl.A. *Henning Heilesen: Stemninger og tilstande i Sydslesvig i januar 1864.* I–II.
  2. 2. Historisk fund på hertugstolen. (Marielkirke, Sønderborg).
  3. 2. Sdj. *Jørgen Bukdahl: Det uovervindelige danske syd og nord for Skelbæk.* I–II.
  6. 2. Fl.A. *Gustav Lindstrøm: Nogle sydslesvigske soldaterbreve.*
  7. 2. *Emil Lorenzen: Køkkensalt fra Sydslesvig til Danmarks konge og folk.*
13. 2. Vestk. *Sven Hersbøll: Der skete store ting på Urne-landstinget.*
16. 2. Fl.A. *Niels Friis: Sønderjysk artilleri.*
21. 2. Fl.A. *Kai Edvard Larsen: En rejse i Sønderjylland for to hundrede år siden.* (Dyssel: Forsøg til en inlands-rejse).
27. 2. Fl.A. *Karl Christiansen: Første danske byrådsgruppe i Flensborg valgte også på liste 5 for 38 år siden.*
28. 2. Fl.A. *Jørgen Bukdahl: Det urimelige håb og virkeligheden.* (Foredrag ved 14. marts mødet i Flensborg).
8. 3. Fl.A. *Henning Heilesen: Hvordan Isted-løven blev til.*
15. 3. Fl.A. *Poul Kürstein: Knud Lavards bro.*
16. 3. Fl.A. *Nørre Rangstrup Herreds Landboforening 60 år.*
21. 3. Fl.A. *N. J. Gottbardsen: Da Sønderjylland blev delt.*
12. 4. Dv. *Johannes Christiansen: Lidt om oksevejen, bylivet i Harreslev og den store brand i 1892.*
13. 4. Fl.A. *Karl Christiansen: Mindretals-erklæringernes forhistorie (1955).*
25. 4. Fl.A. *Kaj H. Funch: Et spændende forår i dansk udenrigspolitik (1762)*
  26. 4. Jyll.P. I–II.
  26. 4. Fl.A. Sie trugen sich in das Buch der Geschichte des Grenzlandes ein – 15 Jahre Bund deutscher Nordschleswiger von Jes Schmidt.
  27. 4. I–II.
17. 5. D.N. *T. Glahn: Flor og Chr. Paulsen så først faren ved vanrøgtning af det danske sprog. Om det danske biblioteksarbejde i Sydslesvig.*
1. 6. Fl.A. *A. Søchting: Udviklingen i grænselandet. I. (II 20. 6.).*
19. 6. Dv.

28. 6. Fl.A. *Kai H. Thiele*: Den sidste heks. En beretning efter gamle dokumenter.
13. 7. Fl.A. *N. J. Gotthardsen*: Vore hjemmetysker. (Valgtale fra før 1914).
14. 7. Fl.A. *Poul Kürstein*: Bispens vælde i Slesvig.
23. 7. Fl.A. *Kai Edvard Larsen*: Det første danske årsmøde i Nordslesvig.
30. 7. Fl.A. *Kai Edvard Larsen*: DSK-årsmødet i Sønderborg 29. 7. 1962.
31. 7. (Tale) I–II.
14. 8. Sdj. 20 Nordborgere ville ikke sværge Wilhelm troskab.
24. 8. Fl.A. *Niels Friis*: Den bortførte komtesse – hertuginde af Slesvig (Anna Sophie Reventlow).
27. 8. Vestk. *Bjørn Hanssen*: Landdagsvalget syd for grænsen.
3. 9. Fl.A. *Arnold Hansen*: Da pesten truede i 1711–1712.
5. 9. Sdj. Enken i Ballum bestod Chr. IV's hårde prøve.
12. 9. Fl.A. *A. Svendsen*: Det stolte landdagsvalg i 1913 (Sønderborg-Min-der). I–II.
13. 9. 1. 10. Fl.A. *Gustav Lindstrøm*: Fra det danske kulturarbejde i Mellemslesvig for 40 år siden. Tilegnet Jens Andresen, Kallehave.
21. 10. Jyll.P. *Søren Telling*: Briterne undgik øresundstold med jernbanen i Sydslesvig.
23. 10. Fl.A. *Niels Friis*: Den sidste ordensbygge fra Lyksborg slot (1862).
9. 11. Fl.A. *Bernhard Hansen*: 40 år Dansk Lærerforening for Sydslesvig.
26. 11. Fl.A. For 17 år siden. De hvide busser.
30. 11. Fl.A. *Claus Wulf*: Da Rensborg var kongelig residensstad.
2. 12. Fl.A. *Morten Kamphøener*: Da Cornelius Petersen ville skabe bevægelse.
19. 12. Sdj. *P. Hviid*: Og så sukkede det gamle grantræ.
31. 12. D.N. 1962 im Rückspiegel – Ereignisse des Jahres.

PERSONALHISTORIE

5. 1. Sdj. En slægt af slesvigere. (Overlærer Mathias Christensens familie).
6. 1. Dv. *Per Bech*: Sønderjysk lørdagspassiar (Slettebo).
7. 1. Jyll.P. Sognerådens førstemand træder tilbage (Jørgen Tinglef, Burkal sogn).
16. 1. Fl.A. *Poul Kürstein*: Holger Hjelholt.
17. 1. Dv. *Johs. Jensen*: Et navn, der ikke bør glemmes (Hans Hansen).
17. 1. Dv. *Knud Kristensen*: »Hjemme i Nordslesvig« (kommentar til bogen).
17. 1. Fl.A. *Kai Edvard Larsen*: Skæbner omkring Brøns Mølle.
18. 1. Fl.A. *Jørgen Larsen*: Rasmus Prip. Slesvigs sidste danske garnisonspræst.
27. 1. Dv. Kæmneren siger farvel (Sonne, Bov).
28. 1. Jyll.P. *Spectator*: En sønderjysk hilsen til Herman Bang.
14. 2. Fl.A. *J. P. Kr. Skjoldborg*: Maria Gørrigsen. En »jomfru Fanny« på Broagerland.
17. 2. Dv. Da H. P. Hanssen nedlagde sit rigsdagskandidatur.
18. 2. Jyll.P. *A. Svendsen*: En sønderjysk førerskikkelse (H. P. Hanssen).
20. 2. Jyll.P. *H. P. Clausen*: H. P. Hanssen.
20. 2. Vestk. *Hans Lund*: H. P. Hanssens hundredeårsdag.
20. 2. Dv. *Harald Jørgensen*: Ved H. P. Hanssens hundredeårsdag. (Se også leder).
20. 2. Fl.A. *Kai Edvard Larsen*: Personlige indtryk af H. P. Hanssen.

20. 2. Dv. *N. P. Nielsen*: Det folkelige og menneskelige islæt i H. P. Hanssens personlighed og virke.
21. 2. Dv. *Chr. Winther*: H. P. Hanssen som skribent.
8. 3. Fl.A. *Chris Parø*: Grønlands-missionæren Peder Kragh.
17. 3. Fl.A. *Rudolf Mach*: Et besøg hos nøjsomme mennesker. Fiskerne på Holmen i Slesvig.
20. 3. Dv. En læser går på aftægt (J. Kristensen, Ø. Løgum).
22. 3. Dv. 39 år i den sønderjyske grænsepresses tjeneste (A. Søchting).
24. 3. Dv. *Børge Larsen*: Jes Christiansen, en sønderjysk pioner.
5. 4. Fl.A. *Kaj H. Funch*: En lysspreder mindes (Thorkild Rovsing).
13. 4. Vestk. *Sigurd Kristensen*: Fra Brorsons bispekontor.
15. 4. Jyll.P. *M. Bostrup*: Vor mand i Flensborg. 50-års interview med Troels Fink.
16. 4. Vestk. *Hans Hermansen*: Et liv i Draved Skov.
19. 4. Fl.A. *H. Fischer*: Håbets mænd. (Tale ved Gustav Johannsenskolens ti-års fest).
6. 5. Jyll.P. Fra København til det yderste vesten (Ellen M. Lund, før Rødding).
22. 5. Jyll.P. *M. K.*: Slægten Mygind og Christiansfeld.
1. 6. Fl.A. *Horst H. Schoop*: Skolemanden, der brød med fortiden (Jürgen Peters, Tønning).
7. 6. Fl.A. Løjtnant Wildaus soldaterbreve. 1864. I. (II 12. 6., III 13. 6.)
8. 6. Fl.A. *Rudolf Mach*: Flensborgsk chokoladefabrikant, der blev kongelig operasanger. (L. Chr. Tørsleff).
10. 6. Jyll.P. En grænselandsskæbne. (Friedrich Andresen, Tønder).
15. 6. Fl.A. *Christian Ingwersen*: Den vildledte fantast, der fik oprejsning. (Julius Bogensee).
30. 6. Fl.A. *Arnold Hansen*: Lidt om klokkestøber Lavrids Madsen. (Kirkeklokken i Sdr. Brarup, Sct. Johannes-kirke).
1. 7. Jyll.P. *ben*: 43 år som sognekonge. Afskedsinterview med Jørgen Tinglef, Lund.
27. 7. D.N. Malerin Hasselmann.
26. 7. Jyll.P. *Poul Kürstein*: To bispebilleder (Adler og Kaftan).
29. 7. Jyll.P. Rektor med markante ideer (A. Feilberg Jørgensen).
3. 8. Fl.A. *I. O.*: Den sønderjyske sprogmand Nikolaj Andersen.
3. 8. Jyll.P. Fra keramik til journalistik og tilbage igen (Emil Ruge).
7. 8. Vestk. *P. H. Smidt, Spandet*: Gammel sønderjyde fortæller hjemstavns-historie. I–II.
8. 8.
17. 8. Fl.A. *K. Christiansen*: Minder om flensborgsk romantik. (Kunstmaler Valdemar Albertsen).
6. 9. Dv. *Jørgen Frank*: Træk af min barndom og ungdom i Røjbøl.
19. 10. Fl.A. *Peder Pedersen*: Det var dengang – (Erindringer i anledning af Sydslesvigske Folkedanseres 25 års jubilæum).
20. 10. Fl.A. *Christian Ingwersen*: Flensborgeren, der hjalp Bissen med Landsoldaten og Isted-løven. (H. A. Klewing).
26. 10. Fl.A. *Johs. Rasmussen*: Den sidste ægte grundtvigianer. (Forstander Aage Møller).
3. 11. Dv. *Børge Larsen*: Overretssagfører Boeck lægger op. (Åbenrå).
9. 11. Fl.A. *E. Vestergaard*: Portræt af en angelbo: Borgmester Iversen i Harreslev.

10. 11. Dv. *Chr. Petersen*: Folketingsmand Lars Clausen, Olufskær, trækker sig tilbage.
17. 11. Dv. *Andreas Michaelsen*: Hans Chr. Steffensen, Hammelev.
17. 11. D.N. A. G. Nissen, Maler.
20. 11. Sdj. En rigtig romanforfatter. (Gudrun Gregersen).
20. 11. Fl.A. *Nikolaj Nielsen*: Kaptajnerne i Kollund Østerskov.
23. 11. Fl.A. *Christian Ingwersen*: Madam Esselbach fra Slesvig.
28. 11. Dv. *Andreas Michaelsen*: Michael Steffensen. Breve i uddrag.
13. 12. Fl.A. *P. Mikkelsen*: Arveprins Knud, lyksborgernes kronikør, sydslesvigernes ven.
16. 12. Jyll.P. *Rash* -: Fiskersøn blev leder af landets største ungdomsskole. (E. Hagelsø, 60 år).
24. 12. D.N. Die Familie der Finck an der Gath bei Hoyer. (Dr. Rasch).

KUNST- OG KULTURHISTORIE

12. 1. Vestk. *Chr. Winther*: Dansk kulturelt arbejde i Sydslesvig.
18. 1. Dv. I Løjt Kirkeby lever en gammel porcelænskunst.
27. 1. Jyll.P. *M. B.*: Kunstneren i skoven som de unge fangers hjælper. (Kurt Karotki, Gallehus).
30. 1. Sdj. *Buchbreitz*: Vi er underforsynet med kulturinstitutioner.
31. 1. Fl.A. *Gynther Hansen*: Vort lands første modernist. (Franciska Clausen).
31. 1. Sdj. Prædikestol og altertavle i Sct. Marie kirke.
2. 2. Fl.A. *Henning Heilesen*: Da det kunne betale sig at lave glas i vor hjemstavn.
3. 2. D.N. 10 Jahre Nordschleswigsche Musikvereinigung.
3. 2. D.N. 15 Jahre Heimatbühne.
9. 2. Sdj. Tingene fortæller. (Fru Leiman, Ertebjerg: Antikviteter).
11. 2. J.T. *Fr. Matzen*: Mariekirkens to skibe er enestående i deres art.
16. 2. Fl.A. *Karl Clausen*: Sangens historie i Slesvig. I. (II 17. 2.).
8. 2. Dv. *Asm. Clausen*: Landboforeningernes virke i grænselandet. Kommentar hertil af *P. A. Hjuler*, Dv. 17. 2.
22. 2. Fl.A. *Jens Lampe*: Træk af de sønderjyske handelsskolers historie.
3. 3. Sdj. Slotsrestauration begynder til oktober.
16. 3. Jyll.P. *Aabenhus*: Tysk grænselandsteater. Interview med Benno Hattesen, intendant i Flensborg Teater. Svar af *Hans Ronald Jørgensen* (Jyll.P. 23. 3.).
17. 3. Dv. Landets ældste protestantiske præstebolig under Kilegard?
23. 3. Fl.A. *Rolf Lebfeldt*: Franciska Clausen, en sønderjysk malerinde af internationalt format.
24. 3. Dv. *Gynther Hansen*: Dansk kunst i Sydslesvig.
3. 4. Fl.A. *Niels Friis*: Stødt på klarinetten. Et kig i den slesvigske regimentsmusiks historiebog.
7. 4. J.T. Christiansfeld-museum for gamle brandsprøjter.
4. 4. Sdj. Kammerherreindens nøgne glas-jomfruer.
19. 4. Fl.A. *Emil Lorenzen*: Foran Käte Lassens passionsvindue. (Flensborg, Vor Frue kirke).
21. 4. D.N. Alsener Ostereier-Wettessen.
22. 4. J.T. Kirken i Hørup er den ældste i Sønderherred.
12. 5. J.T. Noldes nabo (Magdalene Petersen) fortæller.
15. 5. Sdj. *P. Hviid*: På tur med Jens Vognmand.

26. 5. D.N. 75 Jahre Apenrader Schlachterinnung.
 10. 6. J.T. Om udstilling af gammelt sølv på Åbenrå museum.
 16. 6. D.N. *M. K. Hecht*: Bei Künstlern in Nordschleswig.
 16. 6. Sdj. *Uwe Taubert*: Sønderjyske scener kan lære noget af Slesvigs erfaringer.
 4. 7. Dv. Holger Andersens mindesten afsløret.
 10. 7. Fl.A. *Lo*: At læse og intet forstå – er som at jage og intet få. (Om ord-sprog).
 16. 7. Fl.A. *Henry Bendixen*: Om de danske dialekter, særlig den jyske. I. (II 17. 7.).
 17. 8. J.T. Toftum skole på Rømø skal restaureres.
 24. 8. Sdj. På jagt med båndoptager efter gamle sange.
 10. 9. Sdj. 7 sønderjyske kunstnere danner ny cirkel.
 19. 9. Sdj. *P. Hviid*: Korsfæstet prinsesse i Nustrup kirke.
 10. 10. D.N. »Die grosse kulturelle Stunde« von Dr. H. P. Johannsen.
 14. 10. J.T. En kongelig virksomhed, der nu lukker (Kobbermøllen).
 21. 10. J.T. *Hans Petersen*: Jeg be'r til, at museet må blive her på banken. (Dybbøl Mølle).
 3. 11. D.N. 150 Jahre deutsche Zeitung.
 22. 11. J.T. 60 års arbejde for bevarelse af Tønders gamle arkitektur.
 2. 12. Jyll.P. – *ben*: *Kniplemanden i Højer* (Jens Møller Jensen laver kniple-værktøj).
 3. 12. Jyll.P. Chausseen har jubilæum (Ribe-Tønder).
 19. 12. Jyll.P. *Bernhard Hansen*: Istedløven, den ægte og den falske.
 23. 12. J.T. *Erik Guldager Olesen*: To egetræsblokke blev under mesterens hånd til 400 levende figurer. (Altertavlen i Slesvig domkirke).
 31. 12. Fl.A. Historien om kniple-konen og fabrikken bag diget. (Højer).

ARKÆOLOGI OG MUSEUM

4. 1. Sdj. Chr. d. III's bibel på Sønderborg museum.
 24. 1. Sdj. Fæsted-stenen og dens historie.
 28. 1. J.T. *Eskild Bram*: Gammelt dansk kloster fundet ved et tilfælde. (Ryd kloster).
 13. 4. J.T. Skattesøgning i slotsgraven. (Grøngård jagtslot).
 20. 4. Sdj. Hele Danmark skal se Ejsbøl-arbejdet i år.
 3. 5. Dv. *Anker Nørgaard*: Oldtidsskål i Vedsted.
 11. 5. Sdj. Landsdelens ældste museum i Åbenrå.
 27. 5. Jyll.P. *Søren Telling*: Bjolderup-stenen var oprindelig kistelåg. (Runesten).
 30. 5. Vestk. *P. L. Clausen*: Gravhøje i Højrup sogn.
 27. 6. Jyll.P. *Søren Telling*: Svenskerne byggede en del af Danevirke.
 29. 6. J.T. *Holger Kapel*: Arkæologiske vandreuger i Sønderjylland.
 29. 6. J.T. Videnskaben arbejder nu sammen i marsken. (Felsværf).
 6. 8. Jyll.P. Arkæologerne er nu på jagt ved Tønder. (Trøjborg, Abterp, Felsværf).
 12. 8. J.T. Urnegravnfundene i Sdr. Brarup ved Slesvig.
 24. 8. J.T. Værfernes tilblivelse er anderledes end antaget. (Fældsværf).
 26. 8. J.T. Trøjborg bliver nu til en landsdels-seværdighed.
 29. 8. Jyll.P. *Søren Telling*: Gravmaskiner i hælene på arkæologer i Danevirke.

23. 9. J.T. Vrangforestillinger om marskens værfer aflivet.
 5. 10. Fl.A. *Ole Harck*: Hedeby-udgravningerne er af europæisk betydning.
 13. 10. Dv. *Anker Nørgaard*: Dysseudgravninger i Bredeådal.
 14. 10. J.T. Vestslesvigeres levemåde fra rensdyrjægere til traktorførere.
 25. 11. J.T. To borgrester fundet under Trøjborg-ruinen.
 29. 11. Sdj. *Peter Dall*: Søger at finde økse og rentak.
 18. 12. Vestk. *A. E. Relsted*: Palæolitiske fund i Syd- og Sønderjylland.

KIRKE, SKOLE OG SPROG

12. 1. Fl.A. *Hans Parmann*: Dansk kirke i Slesvig gennem 40 år.
 20. 1. Fl.A. *Frode Beyer*: Dansk kirkeliv i Slesvig.
 8. 2. Jyll.P. *M. J. Christiansen* (veterinærinsp., Århus): Som barn i tysk skole. (Felsted).
 10. 3. Fl.A. *Henry Jensen*: Afslutning og begyndelse. Dimissionstale på Duborgskolen).
 11. 4. D.N. Kirchliche Presse – von G. Weitling.
 26. 4. Fl.A. *H. F. Petersen*: Kan der tales om en sydslesvigsk kirkehistorie?
 4. 5. Fl.A. *Morten Kamphøener*: Lidt om slesvigsk tungemål.
 4. 6. Fl.A. *Chr. Stenz*: Sproget i det slesvigske grænse-område. En undersøgelse af overregeringsråd Peter Petersen.
 22. 6. D.N. Zum ersten Male seit 1945 Deutscher Abiturienten-Jahrgang.
 27. 6. Jyll.P. *Chr. Stenz*: Sprogskifte i Sydslesvig.
 7. 8. Fl.A. *Lorenz Rerup*: Sprogskifte i Sydslesvig. (Fra månedsskriftet »Grønnsen«).
 24. 8. Vestk. *Bjørn Hansen*: Det danske mindretals skolevæsen. I. (II. 7. 9.).
 24. 9. Sdj. Når 2 sønderjyder mødes på Frue Plads, taler de sønderjysk.
 29. 9. Jyll.P. *Fr. Rudbeck*: Mindretallenes skolevæsen.
 8. 10. D.N. Jahresbericht der deutschen Schulen Nordschleswigs.
 31. 10. Fl.A. *Chr. Stenz*: Valg, skoler og sprog.
 16. 11. Fl.A. *Knud Morsing*: Stjernestunder. Den sydligste danskhed. En rapport fra Ejder-skolen.

ENKELTE LOKALITETER

4. 1. Fl.A. Mellem Kobbermølle-bugten og den gamle Oksevej. (Serie, fortsat 24. 2., 21. 3., 25. 4., 23. 5., 10. 7. og 6. 11).
 5. 1. Fl.A. *Erik Vestergaard*: Sct. Knudsgilde og Flensborg var i århundreder uadskillelige.
 6. 1. Sdj. *P. Weis*: Folk og spøgelse i Asserballe.
 12. 1. Fl.A. *Lo*: Rungholt ikke blot sagn og poesi.
 18. 1. Vestk. *Kogsinspektør Sønnichsen*: Dansk landbrug i marsken.
 25. 1. Fl.A. Løgumkloster Bank blev startet på et loft.
 27. 1. Sdj. Fra Bacon-vejen til Oksevejen.
 5. 2. Sdj. Folk og røvere i Ketting.
 9. 2. Vestk. *Carsten Teilman Hald*: Et hertugeligt Belvedere. (Grønbæk).
 12. 2. Jyll.P. *Arne Lehnfelt*: Vandringer i marsken (ved Tønder).
 14. 2. Fl.A. *Poul Kürstein*: Korte træk af Nordfrislands saga. I. (II 15. 2.).
 5. 3. Fl.A. Klokkerne i Rejsby.
 6. 3. Jyll.P. *Fr. Rudbeck*: Et sønderjysk grænsesogn. (Burkal siden 1920).
 9. 3. Fl.A. Nørretorv kom før Søndertorv. Nyt lys over Flensborgs fjerneste fortid.

20. 3. Vestk. *Carsten Teilman Hald*: Træk af Gråsten slots historie. I (II 3.4.).
25. 3. J.T. Rystende drama i Ishavet. (Rømø-kommandør).
30. 3. Jyll.P. *M. B.*: Et sogns befolkning blev drevet fra hus og hjem. (Skrydstrup 1944).
7. 5. Vestk. Danmarks største fuglemose. (Tinglev mose).
12. 5. Dv. *Viggo Vandkær Thomsen*: Da Ødis kirke blev revet ned.
9. 5. Fl.A. *Kra.*: Rinkenæs Ungdomsskole 10 år og stadig i udvikling.
11. 5. Fl.A. *Chr. Refslund*: Idrætshøjskolen i Sønderborg 10 år i grænselandets tjeneste.
18. 5. Fl.A. *Chr. Ingwersen*: Frederiksstads smukkeste bygning som dansk forsamlingshus. (Paludanushuset).
7. 6. Fl.A. *Jens Lampe*: Lidt om fyrtårne, især de sønderjyske.
29. 6. Fl.A. *K. Grage*: De danske traditioner videreføres på Frigården ved Ejdersted.
7. 7. Vestk. *H. P. Sørensen*, Gram: En gammel kro og sønderjysk nationalitetskamp. (Gram slotskro).
7. 7. Sdj. Ikke dige, men forland ved Ballum Koldby.
13. 7. Fl.A. *Bent Kragelund*: Klostret ved Flensborg fjord (Mariadøtrene). (Kollund).
27. 7. Fl.A. Feriehjemmet »Trøjborg« er nu lukket og solgt. Lidt om husets historie. (Sønderhav).
10. 8. Sdj. *P. Hviid*: Er bakkeøens egepur rest af oldtidens skove? (Dover, Lintrup).
14. 8. Sdj. *P. Hviid*: Byen, der frelstes fra tilintetgørelse.
24. 8. Fl.A. *Rudolf Mach*: Frederiksstad. Religiøst fristed i stedet for handelsby af verdensformat.
16. 9. J.T. En eventyrlig ø-verden i vadehavet. (Jordsand).
18. 9. Vestk. *P. L. Clausen*: Stensbæk plantage.
21. 9. Vestk. *Carsten Teilmann Hald*: Trøjborg.
21. 9. Fl.A. *Otto Norn*: Fra Løgum Kloster Kirke.
29. 9. Dv. *Elly Bodholdt*: Christiansfeld værner om de gamle traditioner.
30. 9. J.T. *Laur. Lorentsen*: Hans gård er i Danmark, men jorderne i Tyskland. (Vilmkær, Bov sogn).
30. 9. J.T. Ebbe og flod ved den sønderjyske vestkyst.
2. 10. Dv. *Elly Bodholdt*: Christiansfelds kvinder gennem årene.
6. 10. Fl.A. *Jens Lampe*: Haderslev Seminariums historie 1884–1920. (Anm. til Harboe Kardel: Geschichte des Haderslebener Seminars 1884–1920).
11. 10. Dv. Steenskro forsvinder.
12. 10. Fl.A. *Jørgen Detlefsen*: Læk, markedsbycn med over 250-årige traditioner.
13. 10. Fl.A. *Kirsten Bang*: Postbudet på Pelvorm.
20. 10. Dv. *Frank Hauckrog*: Forsøg på at redde sønderjyske møller.
11. 11. J.T. Asmodæus. (Om Årø).
12. 11. Vestk. *N. Kingo Jacobsen*: Værfbebyggelsen i marsken.
4. 12. Dv. *Chr. Petersen*: Søndertorv i Haderslev for 65 år siden.
27. 12. J.T. *Ludvig Hansen*: Trolde fra Bommerlund hede.
28. 12. Dv. *Olav Christensen*: Haderslev for 100 år siden.

AF DAGENS DEBAT

1. 1. Jyll.P. *la Cour*: Sydslesvigsk status.
18. 1. Fl.A. *Kai Edvard Larsen*: Vort grænseland og universitetsplanerne.
11. 2. Jyll.P. *Hugo Truelsen*: Jord fra danske grusgrave skal gøre Tyskland endnu større.
8. 3. Sdj. Landeværnet har stadig opgaver.
15. 5. Fl.A. *A. Svensson*: Grænselandet i fællesmarkedet.
2. 8. Jyll.P. *Fr. Rudbeck*: Mindretallenes kulturarbejde.
9. 8. Jyll.P. *Vilh. la Cour*: En vanskelig balance (om tysk magtvilje overfor det danske mindretal i Sydslesvig, bagved den glatte »europæiske« overflade).
26. 8. Jyll.P. *Fr. Rudbeck*: Det bødes der for (den tyske mindelund på Knivsbjerg).
14. 9. Sdj. Dansk-tysk nej til Istedløven på Dybbøl Banke.
1. 10. Sdj. Fredningskrav på Dybbøl skåret væsentligt ned.
8. 11. Jyll.P. *Vilh. la Cour*: Generationsskiftet.
13. 11. Sdj. Professor Humlum foreslår ny hovedstad ved Kongeåen.
3. 12. Sdj. Monument på Dybbøl.
5. 12. Jyll.P. *Fr. Rudbeck*: Tysk splittelse i Nordslesvig.
13. 12. Sdj. Om monument på Dybbøl (leder).
18. 12. Jyll.P. *Vilh. la Cour*: Så langt er vi ikke nået! (Afspændingen i grænselandet).

De læsere, der er interesserede i, at fortegnelsen over avisartikler bringes fremover, bedes sende os et par ord, så vi kan bedømme den værdi, man tillægger fortegnelsen.

*Med venlig hilsen fra
redaktionen.*

Redaktionens adresse står på omslagets sidste side.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ^{1/2}

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

^{1/2} Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykegodskeraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/s

VEJLE

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

Støt

vore

annoncører

SØNDERJYDSK BOGHANDEL

Apotekergade 4

Telefon 2 27 03

Boglade ved Kaja Lange Møller

Antikvariat ved M. Møller

HADERSLEV

Bogtryk . Offset . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Morsø Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/s • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts ekspedition: Landsarkivet, Åbenrå. Redaktionens adresse: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.